

**ȘTIINȚA NAȚIUNII ȘI GEOPOLITICA.
CONTRIBUȚIA ȘCOLII DE SOCIOLOGIE DE LA BUCUREȘTI
LA DEZVOLTAREA GEOPOLITICII ÎN PERIOADA INTERBELICĂ**

DIANA DIDĂ*

Abstract. *The sociological community in Romania still identifies itself with the legendary figure of Dimitrie Gusti and his interwar Sociological School of Bucharest. Fact is that Gusti's sociological school was also a geopolitical movement. The interwar european sociology is founded on national „sociologies“ which bare a very strong and explicit (geo)political and nation-building dimension. Gusti's applied sociology has more than a geopolitical „wing“; Gusti's sociological system was part of a geopolitical scientific project, as we can see by following the issues published by the iconic Romanian Sociology journal in the 30's.*

Keywords: *Sociological School of Bucharest, Dimitrie Gusti, Romanian Sociology journal, geopolitics, nation-building, interwar sociology.*

Pentru sociologia românească, personalitatea lui D. Gusti constituie, cel mai probabil, modelul definitoriu. Creator de instituții, generator de direcții teoretice și fondator al unei școli de gândire sociologică de însemnătate europeană, D. Gusti a marcat definitiv forma și fondul mișcării sociologice din perioada interbelică. Meritele sale în acest domeniu sunt absolut incontestabile, iar cei care i-au urmat pe cale științifică au subliniat de nenumărate ori acest lucru.

Mai puțin cunoscute și exploatate au fost însă valențele sale în domeniul geopoliticii. Atât opera sa, cât și cea a membrilor Școlii de sociologie de la București, al cărei fondator și mentor a fost, poartă în sine sămburele discursului geopolitic. Sistemul sociologic gustian de cunoaștere a națiunii are foarte multe puncte comune cu geopolitica internă și internațională a vremii. Aceste puncte comune, pe care le vom urmări în cele ce urmează, au facilitat, cel mai probabil, transferul aparatului conceptual sociologic gustian spre geopolitică și, odată cu el, orientarea sociologilor spre discursul de acest tip. Acest fapt ne îndreptățește să afirmăm că geopolitica românească este o *știință sau disciplină socială*, mai apropiată de sociologie decât de geografie, la constituirea și dezvoltarea căreia membrii Școlii de la București au avut o contribuție capitală.

* Cercetător științific, Centrul European de Studii în Probleme Etnice — Academia Română.

Limbajul cumva similar, finalitatea comună (cunoașterea și propășirea națiunii), metoda monografică și cea cartografică pe care ambele le-au utilizat reprezintă tot atâția factori de legătură între geopolitica și sociologia românească interbelică, așa cum era ea teoretizată de Școala de la București. Mai mult, unele dintre cele mai semnificative lucrări de geopolitică apar în revista „Sociologie Românească” (1936), începând cu aceea a lui Anton Golopenția, intitulată *Contribuția științelor sociale la orientarea politicii externe a unui stat* (1936) (în care însă termenul de geopolitică nu este utilizat în mod direct și explicit) și continuând, mai ales, cu cea a lui Ion Conea, care, în lucrarea *O știință nouă — geopolitica* (1937), face o amplă descriere a evoluției și transformărilor acestei discipline la nivel internațional. „Gustieni” ca Anton Golopenția, Traian Herseni ș.a. dar și o serie de geografi, demografi sau economiști vor semna în paginile acestei reviste de *sociologie* texte de geopolitică relevante pentru caracterul pe care această știință îl va dobândi în spațiul românesc.

Fără să „geopolitizăm”, vom afirma că, prin *metodele* utilizate, prin *obiectul de analiză* (statul român), prin dezideratele de reformare și de consolidare *practică* a unității naționale, *știința națiunii gustiene* *portă în sine sâmburele abordărilor de tip geopolitic*. Faptul nu trebuie să mire, căci Gusti, ca elev al lui Ratzel, ia contact de timpuriu cu *antropogeografia* (devenită ulterior *geopolitica*). El scrie încă din 1920: „Argumentul contiguității teritoriale a fost mai ales speculat de unguri în tendința lor de hegemonie politică. Așa, ministrul Buza a declarat (...), când Unirea Românilor din Ardeal cu cei din Vechiul Regat era foarte aproape să se fi împlinit, că «noi, ungurii, avem un drept la integritatea noastră teritorială a teritoriului nostru milenar și nu suntem dispuși să cedăm din teritoriul acestui regat numai din motivul că majoritatea populației nu este de origine maghiară». Abstracție făcând de lipsa de logică a acestei argumentări (...) *rămâne de reținut părerea, pe care o susțin și câțiva geografi* (s.n.): configurarea geografică a unei regiuni are o influență mai mare în formarea statelor decât omogenitatea etnică. *În treacăt fie spus, această chestiune ne interesează — considera Gusti — numai din punctul de vedere al teoriei națiunii, căci din cel românesc nu mai încapе îndoială că, chiar admitând argumentul factorului teritorial drept criteriu constitutiv al națiunii, unde s-ar găsi oare o unitate mai perfectă ca teritoriul statului național românesc de astăzi, cu delimitarea naturală Nistru, Tisa și Dunărea și cu o viață națională mai unitară* (s.n.)?”¹ Am redat pe larg acest fragment considerând că el cuprinde însăși esența geopoliticii românești care se va încheia ulterior, la aproape două decenii.

Sistemul sociologic gustian și geopolitica

Și totuși, în ciuda legăturilor sale cu spațiul german și cu o serie de antropogeografi și/sau (viitori) geopoliticieni, Gusti nu s-a afirmat și nici nu este recunoscut în spațiul românesc drept geopolitician. El este considerat, în mod întemeiat de

¹ Dimitrie Gusti, „Problema națiunii”, publicat pentru prima oară în *Arhiva pentru Știință și Reformă socială*, an I, 1919-1920, cuprins în *Sociologia națiunii și a războiului*, Editura Floare Albastră, București, 1995, p. 294.

altfel, ca fiind cel mai important sociolog român interbelic și creatorul celui mai coerent și mai bine structurat sistem sociologic de cunoaștere. Știința națiunii, ca model teoretic în jurul căruia s-a organizat Școala sociologică de la București, a reprezentat punctul semnificativ al științelor sociale ale perioadei (rămânând de fapt și punctul de referință al sociologiei românești până în zilele noastre).

Elementele științei națiunii rămân însă relevante și pentru încercarea de a demonstra ipoteza conform căreia, la constituirea și dezvoltarea geopoliticii române, sociologia și sociologii, în special cei care au făcut parte din școala gustiană, au avut o contribuție fundamentală. Asemănările dintre acestea și unele dintre postulatele geopoliticii au importanță atât în sine, cât și pentru susținerea ideii, afirmate deja, conform căreia similitudinea dintre cele două științe a facilitat metamorfozarea unor sociologi în geopoliticieni. Foarte pe scurt, să amintim câteva dintre reperele fundamentale ale sistemului sociologic, așa cum apar ele la Dimitrie Gusti, făcând totodată o paralelă între acestea și unele dintre cele mai semnificative teorii geopolitice.

Primele elemente ale sistemului sociologic al lui Gusti sunt așa-numitele *cadre* sau condiții ale vieții sociale (cadrul cosmologic, cadrul biologic, cadrul istoric și cadrul psihic). Ele acționează concomitent cu manifestările sau activitățile umane, care sunt tot în număr de patru: activitatea economică, cea spirituală, cea etico-juridică și cea politică. Ele acționează numai împreună, iar cercetarea sociologică trebuie să le cuprindă pe toate deodată, arată Gusti (așa-numita lege a paralelismului sociologic). Cadrele și manifestările „există toate deodată și sunt deopotrivă necesare. De asemenea, *cauzalitatea nu aparține nici ea numai unuia dintre cadre. În locul determinismului geografic, biologic* (s.n.) etc. socotite ca aparte, ca în unele *doctrine unilaterale* (s.n.) trebuie să punem determinismul sociologic, care le cuprinde în ordinea și după însemnătatea arătată”². Respingând „doctrinile unilaterale”, Gusti *respinge, indirect, acele forme de geopolitică ce se bazează exclusiv pe ideea determinismului geografic*. Poate că Gusti însuși avea în minte geopolitica germană atunci când a scris aceste rânduri. Cine știe?

Ne vom opri puțin asupra cadrului cosmologic, căruia Gusti îi recunoaște întâietatea (în sensul evidenței, nu al importanței, căci toate cele patru cadre sunt la fel de semnificative). Arătând multitudinea savanților care au evidențiat rolul factorilor geografici asupra societății umane, îl remarcă în mod deosebit pe Ratzel — *al cărui elev a și fost, de altfel* — ca fiind cel care „a făcut cea mai largă aplicare a factorilor geografici în explicarea tuturor întâmplărilor legate de om (...) El a încercat și lămurirea vieții sociale în același chip”³. Condiția cosmologică nu este însă determinantă pentru o societate, un popor sau un stat. Mai mult, cu cât o societate se desprinde de înrâurirea factorilor geografici, cu atât ea este mai „culturalizată”, putându-se ajunge la extreme: societatea cu un minim de cultură, deci un maxim de dependență față de natură și societatea cu un maxim de cultură, deci cu un minim de dependență față de natură⁴.

² Dimitrie Gusti, Traian Herseni, *Elemente de sociologie cu aplicări la cunoașterea țării și a neamului nostru*, Cartea Românească, 1936, p. 70.

³ *Ibidem*, p. 91.

⁴ *Ibidem*, p. 105.

Discuția despre cadrul biologic este, de asemenea, semnificativă în examinarea relației dintre sociologia românească interbelică și geopolitică. Observăm că teoria gustiană rămâne la fel de vehementă și împotriva determinismului biologic, *organicismul* sociologic fiind considerat nici mai mult, nici mai puțin decât o *doctrină sociologică vulgară* (s.n.): „Auzim astfel vorbindu-se despre universități ca despre creierul națiunii, despre pulsul națiunii pe care omul de stat trebuie să-l cunoască, despre porturi ca despre plămânii națiunii etc. Se înțelege că expresiile astea nu sunt decât un fel de a vorbi, fără nici o pretenție științifică serioasă”⁵. Faptul este cu atât mai semnificativ cu cât teoria organicistă era foarte importantă în epocă. Toată geopolitica germană pornește de la premisa identității, din punctul de vedere al modului de funcționare, dintre stat și organismul uman. Chiar și la noi, unii dintre geopoliticieni, în special cei proveniți din rândul geografilor — Ion Conea, N. Al. Rădulescu etc. — au îmbrățișat, pe urmele lui Ratzel, teoria sau doctrina organicistă. Vocile lor au rămas, totuși, singulare. Gusti însuși consideră că „analogiile cu organismul sunt superficiale și fără nici un temei științific. Sociologia de astăzi a părăsit complet organicismul, *el se mai păstrează însă în presă, în cuvântări politice, în graiul de toate zilele* (s.n.). Societatea (...) constă în *organizare* (s.a.)”⁶. Organicismul era, așadar, doar un tip de discurs încă la modă în diferitele medii *neștiințifice* ale vremii.

Cu mai multă înțelegere este tratată *teoria raselor*, fără însă ca rasa se fie considerată drept factor determinant. Se arată, de pildă, nu doar că între popoarele europene nu se pot face ierarhii, dar și că nu se poate vorbi despre o *rasă germană*. Or, după cum se știe, conceptul va deveni *fundamental* în geopolitica germană (ca și în cea japoneză, de altfel). „Ca doctrină de politică practică, rasa poate juca un rol foarte important și ca atare poate fi de folos, dar doctrinele nu se întemeiază întotdeauna pe știință. Științific nici nu se poate vorbi despre o rasă germană, o rasă franceză sau una românească. Acestea sunt națiuni, nu rase”⁶.

Ultimul element al sistemului lui Gusti este cel al *unităților sociale* — familii, gospodării, sate etc. — astfel încât societatea apare ca fiind compusă din mai multe forme sociale subordonate. Gusti consideră deci că unitățile sociale depun o serie de manifestări condiționate de cele patru cadre amintite. Societatea este „totalitatea unităților și manifestărilor sociale, împreună cu relațiile pe care le duce față de cadre”⁷. Dar cadrele, manifestările și unitățile sociale sunt ținute laolaltă de *voința socială*, de hotărârea indivizilor de a trăi și a crea împreună. Acest tip de voință este cu atât mai semnificativ cu cât el scoate societatea de sub imperiul oricărui tip de *determinism unilateral* (inclusiv de sub cel geografic, al geopoliticii). Caracterul voluntar al oamenilor „dă societății o nouă caracteristică: *activitatea neîncetată și independența relativă a societății față de lumea înconjurătoare*. Datorită voinței membrilor ei (...) societatea transformă mediul geografic, produce bunuri economice, provoacă transformări în propria ei organizare”⁸. Voința este — consideră Gusti și Herseni — însăși esența societății.

⁵ *Ibidem*, p. 113.

⁶ *Ibidem*, p. 119.

⁷ *Ibidem*, p. 70.

⁸ *Ibidem*, p. 290.

Mediul geografic acționează asupra oamenilor și asupra societății, însă importanța sa este numai parțială. El acționează deci numai ca o *condiție* care structurează forma societății și numai *împreună cu celelalte trei tipuri de cadre/ condiționări*. Niciun cadru, deci nici cel geografic sau cosmic, nu reprezintă o cauză a societății. Doar voința socială, ca dorința membrilor societății de a trăi și a acționa împreună, este baza societății. Este adevărat că activitatea umană în general se depune, așa cum evidențiază Gusti, în legătură cu mediul înconjurător, căci societatea „transformă (s.a.) numai ce găsește”⁹. Ceea ce condiționează această transformare este, din nou, voința socială: „Un popor în posesia unor zăcămintele minerale poate să nu depună nici o acțiune minieră, dar dacă vrea să o depună, zăcămintele devin indispensabile. Acțiunea minieră pornește de la voința societății, nu de la existența zăcămintelor, totuși acestea rămân o condiție a societății”¹⁰.

Oamenii înșiși pot, la rândul lor, să acționeze asupra mediului geografic, influențând astfel destinul generațiilor viitoare: „Orice schimbare provocată în mediul geografic de o generație (despăduriri, împăduriri, canalizări) schimbă cadrul cosmologic pentru generațiile următoare”¹¹. Nu mai vorbim așadar despre o acțiune singulară, determinantă a factorului geografic asupra societății, ci despre o *interacțiune și o influență reciprocă* între aceste două realități. Ideea aceasta, a influenței omului asupra naturii, este una foarte modernă, Gusti având meritul de a sesiza și sublinia încă de acum aproape un secol importanța problemei.

Monografia sociologică și știința națiunii

În perioada studiilor sale în Germania, Gusti publică o *monografie asupra chestiunii Dunării*, intitulată, în variantă originală, *Die Donaufrage*. Ea apare, după cum specifică M. Vulcănescu, în revista „Preussische Jahrbucher”, în 1904, inaugurând *preocupările de mai târziu legate de politica externă* (s.n.). De fapt, începutul secolului XX este perioada monografiilor realizate asupra marilor formațiuni geografice. Kjellen, întemeietorul geopoliticii și, ca și Gusti, ilustru profesor de politică, realizează o „strălucită monografie” (Golopenția) asupra Suediei. Karl Haushofer, cel mai important geopolitician german, *debutează și el cu o monografie*, având ca subiect Japonia, pe care o intitulează *Dai Nihon* și care apare în 1912 la Berlin. Ernst Obst, unul dintre întemeietorii revistei „Zeitschrift für Geopolitik”, face o monografie asupra Imperiului Britanic, iar exemplele pot continua. Mai târziu, Gusti va reveni la metoda monografiei pentru a constitui *știința națiunii*. Demersul monografic se rafinează mult, sociologia națiunii devenind ea însăși o sinteză de informații obținute cu ajutorul monografiilor locale sătești (o macromonografie). Monografia este deci o metodă strâns legată de geopolitică și aceasta nu doar datorită faptului că ea a fost utilizată pe scară largă de către geopoliticieni. *Și mai important din acest punct de vedere este faptul că*

⁹ *Ibidem*, p. 293.

¹⁰ *Ibidem*, p. 294.

¹¹ *Ibidem*, p. 294.

monografia constituie, la Gusti, principala metodă de cunoaștere a statului. Acest demers de cunoaștere este, în spiritul și în „moda” vremii, unul de tip geopolitic, iar satul românesc este important ca parte a statului-național, conform proiectului interbelic.

Satul reia, la scară redusă, caracteristicile macrocosmosului care este națiunea în întregul său. El este deci unitatea socială *reprezentativă* (omologă) asupra căreia era necesar să se concentreze cercetările monografice ale membrilor Școlii de la București. În acest context, națiunea este „un ideal tip ale cărei note definitorii sunt creația voluntară, efortul de fiecare clipă, voința de a fi, de a trăi și de a lupta pentru un ideal”¹². Mai mult, satul răspunde *nevoilor practice* ale echipelor de cercetare, fiind potrivit pentru cercetare inclusiv din punct de vedere al suprafeței. Căci, așa cum arată Gusti, „familiile dau un câmp prea mic pentru observație, iar orașele prea mare”¹³. Satele au și *însemnătate națională* (în sensul etnic) deoarece „constituiesc pe de-o parte majoritatea națiunii românești, pentru că din 18 milioane de locuitori ai țării, peste 14 milioane sunt țărani. (...) Ca naționalitate Românii au majoritate covârșitoare la sate (...), sunt singurele care au un caracter etnic nesdruncinat, ele sunt păstrătoarele adevăratei tradiții naționale”¹⁴. Gusti consideră, așadar, *satul* ca fiind oglinda națiunii române și, în consecință, *obiectul legitim al cercetărilor monografice*. Ideea ne este întărită de Traian Herseni, care, vorbind despre finalitatea pe care urma să o aibă monografiile sociologice, arată că acestea depășeau cunoașterea și acțiunea socială rurală, referindu-se mai mult la cunoașterea „întregului”, respectiv a națiunii, a țării, la reformarea și acțiunea socială la nivelul administrativ și politico-statal¹⁵. Satele erau monografiate pentru că purtau în sine, în miniatură, cele mai importante caracteristici ale națiunii române, care trebuia să fie cunoscute în scopul ultim al *întocmirii unei științe a națiunii*.

Materialul strâns cu ajutorul monografiilor trebuie prelucrat, arată Gusti, iar demersul va continua până când „fiecare sat să aibă, cel puțin în manuscris, o monografie a lui, iar în copie să se *centralizeze toate la o instituție științifică de specialitate* (s.n.) și să folosească treptat pentru a alcătui știința națiunii și a da astfel un temei științific îndrumării naționale a neamului românesc”¹⁶. Cercetarea sociologică gustiană nu este ghidată așadar de spiritul etnografiei, iar satul nu este studiat numai pentru sine (chiar dacă informațiile obținute rămân la fel de interesante și de semnificative și sub acest aspect). Cercetarea trebuie pusă permanent în legătură cu ceea ce Gusti va numi știința națiunii. Cunoașterea satului reprezintă deci numai o *etapă* în acest proces. Mai târziu, membrii Școlii gustiene vor utiliza eșantionarea și tipologizarea satelor, alegerea unui sat pilot *reprezentativ* pentru o regiune. Se introduce comparația între sate din regiuni di-

¹² Gusti apud Larionescu, în Maria Larionescu, *Dimitrie Gusti, fondatorul Școlii sociologice de la București, în Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropolis, 1996, p. 41.

¹³ Dimitrie Gusti, Traian Herseni, *op. cit.*, p. 306.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Traian Herseni, „Sociologie și geografie. Zone de interferență și problema spațiului social”, în *Sociologia militans (Sociologie și Geografie)*, vol. V, Editura Științifică, 1972, p. 266.

¹⁶ Dimitrie Gusti, Traian Herseni, *op. cit.*, p. 316.

ferite și se apelează la Institutul de Statistică astfel încât demersul gustian capătă un plus de științificitate necesar constituirii unei *științe a națiunii*. Trebuie să avem permanent în vedere că *monografiile sociologice nu pot fi și nu trebuie desprinse nicio clipă de acest proiect de cunoaștere a națiunii*. Gusti nu propune monografierea satelor ca pe un demers sociologic în sine. Ea nu este altceva decât o etapă a proiectului național, așa cum l-au teoretizat Gusti și școala sa.

„*Nicio hartă fără geopolitică,
dar nici geopolitică fără hartă...*“

Cea de-a doua metodă utilizată pe scară largă atât de către geopolitică, cât și de sociologie este cea a cartografierii. (Pentru cei familiarizați cu geopolitica românească există un episod celebru în care, pentru a demonstra firescul, organizarea și unitatea statului român, Sabin Manuilă suprapune cartograma politică cu cea etnică, sesizând larga lor coincidență. Așadar, harta României Mari respectă „comandamentele de ordin etnic și geografic”¹⁷, fapt pozitiv, ținând cont că o eventuală incongruență între cele două ar echivala cu posibilitatea unor „tensiuni geopolitice”¹⁸).

Harta este, prin definiție, instrumentul inevitabil al geopoliticii. Orice hartă poartă în sine ambiții și dorințe. Prin accentuarea sau, din contră, prin atenuarea cartografică a unor fenomene de genul frontierelor sau minorităților, de pildă, harta se face, fie și involuntar, purtătoarea unui mesaj geopolitic de expansiune, de tensiune sau de *apărare națională*. Or, dacă ne aducem aminte, dezideratul fundamental al Școlii românești de sociologie conduse de profesorul Gusti consta în cunoașterea națiunii în vederea consolidării, prin reformă, a statului național român — *punct comun, de altfel, cu întregul curent al geopoliticii interbelice românești*. Informațiile strânse erau puse așadar în slujba *apărării națiunii* pentru ca statul român, întărit în interior și în exterior, să poată face față amenințărilor de orice tip.

Imensul material empiric strâns cu ajutorul monografiei trebuia deci utilizat în acest scop. Ține însă de domeniul evidenței faptul că el nu putea fi utilizat în forma brută în care fusese cules, ci trebuia sintetizat. Încununarea acestei sinteze s-ar fi făcut, dacă timpul sau timpurile le-ar fi permis acest lucru membrilor școlii gustiene, sub forma unui *atlas sociologic* — o sumă de hărți ce ar fi fost grupate respectând schema gustiană. Am fi avut, în acest sens, hărți „întocmite pe profile și destinate unor scopuri variate: harta geografică, harta fizică, politică, economică etc.”¹⁹ luate ca premisă pentru întocmirea unui astfel de atlas; mai important decât aceasta, s-ar fi generat o *serie de hărți sociologice*, constituite în baza sistemului gustian astfel: seria *hărților unităților sociale* (privite sub aspect static, dinamic și cinematic), seria *hărților activităților sociale* din diverse sec-

¹⁷ Manuilă apud Bădescu, în Ilie Bădescu, „Geopolitica — teorii, concepte, specific”, *Geopolitica integrării europene*, Editura Universității din București, 2002, p. 12.

¹⁸ Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 12.

¹⁹ Virgil Constantinescu-Galiceni, Ion Ungureanu, *Teorii sociologice contemporane*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 169.

toare (activități economice, spirituale, juridice și politice), seria *hărților cadrelor sociale* (geografic, istoric și psihic) și seria *hărților sintetice*, vizând fenomene ample de tipul industrializării, urbanizării, culturalizării etc.²⁰ Exista, așadar, un plan teoretic ce se constituia pe scheletul sistemului gustian. El nu era însă unul fix sau strict, ci se putea schimba în funcție de realitatea sau realitățile cu care se venea în contact, conform ideii că „nu faptele trebuie să se ajusteze după planuri sau sisteme, ci acestea trebuie să se ajusteze după fapte”²¹.

Se pare de altfel că ideea întocmirii unui atlas sociologic subordonat considerentelor de ordin practic ale statului l-a preocupat profund pe Gusti chiar de la începuturile cercetărilor sale. Criticând ignoranța și necunoașterea neamului ridicată „la rang de doctrină în viața publică”²², Gusti arăta răspicat că „este timpul să începem munca temeinică de cunoaștere a țării. Căci a cunoaște țara este cel mai bun mijloc de a o servi. Ne trebuie o enciclopedie a satelor și orașelor. Ne trebuie harta sociologică a României”²³.

Necesitatea hărții sociologice a fost impusă de caracterul empiric al sociologiei gustiene. Acest empirism presupune legarea obiectului studiat de un timp și de un spațiu concret și schimbător (ca și „buletine meteorologice”, cum considera Golopenția). Harta este mijlocul cel mai potrivit de a surprinde această îmbinare a timpului și a spațiului unui obiect la un moment dat. Ea a devenit, de aceea, „aproape inevitabilă” chiar de la declanșarea cercetărilor de teren. Atlasul sociologic apare astfel ca un obiectiv sau, mai degrabă, ca o verigă intermediară între realitatea propriu-zisă, „fotografiată” cu ajutorul monografiilor și „fotografia” mare și completă a științei națiunii. Rolul său constă în ordonarea cât mai larg posibilă a informațiilor schimbătoare din realitate, dându-li-se astfel un caracter cât mai ușor de înțeles prin „staticitatea” rezultată în urma acestei operațiuni.

Nu trebuie să uităm că nevoia de o știință geopolitică este cel mai adesea legată de fenomenul *globalizării*, de îngustarea spațiilor datorată apariției unui număr cât mai mare de unități sociale naționale dotate, ca să folosim limbajul gustian, cu o voință socială ce le îndeamnă la acțiune. Necesitatea hărții în sociologie este de asemenea legată, în opinia lui Herseni, de dezvoltarea acestei științe ca știință nu a societății, așa cum era ea văzută în mod clasic, ci ca știință a *societăților*, a *unităților sociale*, a fenomenelor sociale dintre cele mai diverse și tot mai complexe²⁴, pe care le legăm însă tot de globalizare. Metoda cartografică, arată Herseni, are un caracter primordial întrucât permite studierea tuturor „fenomenelor desfășurate pe glob, inclusiv a celor social-umane”²⁵ percepute în desfășurarea lor geografică, spațială și istorică, temporală. Umanitatea sau „antroposfera, sociosfera sau noosfera face parte și ea dintre *învelișurile* pământului, fie ca parte din biosferă, fie ca treaptă superioară a acesteia, deci după litosferă,

²⁰ *Ibidem*, p. 168.

²¹ *Ibidem*, p. 132.

²² Traian Herseni, „Un proiect de sociologie a României”, în *Sociologia militans III — Școala sociologică de la București*, 1971, p. 129.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 131.

²⁵ *Ibidem*.

hidrosferă, atmosferă și biosferă, cu efecte asupra tuturor, cu influențe egal de active, deci *interactive* (s.n.) din partea lor²⁶.

Harta sociologică și geopolitică își regăsesc sursa comună în interacțiunea sau interactivitatea dintre *învelișurile* pământului (avem, iată, o reluare a terminologiei și a teoriei lui Simion Mehedinți); demersul utilizării hărților și atlaselor sociologice, ca și utilizarea limbajului și a teoriilor geopolitice sunt fațete ale aceleiași *realități concrete* și reprezintă demersuri cu origini asemănătoare. De aici și ideea „niciunei hărți fără geopolitică, niciunei geopolitici fără hartă“. Ele se intercondiționează întocmai cum se intercondiționează fenomenele și unitățile sociale unele cu altele și cu celelalte învelișuri ale Terrei.

Mai mult, hărțile au, prin însăși natura lor, un caracter ce împinge spre acțiune și reformă. Produsul cartografierii „cu diferitele lui faze coexistente de dezvoltare, devine un *instrument de lucru* (s.a.) de prim ordin, nu numai pentru sesizarea problemelor, dar și pentru *rezolvarea* lor (s.n.), prin studiul cauzelor care au favorizat sau împiedicat evoluția unora sau altora dintre ele, deci nu numai un instrument de «cunoaștere», ci și «de acțiune», de «ingierie socială» sau «sociotehnică»²⁷. Harta apare așadar cu atât mai potrivită pentru știința națiunii, al cărei ultim scop era tocmai reforma și acțiunea socială. Prin aceste acțiuni se urmărea, după cum s-a mai arătat, consolidarea statului unitar român aflat într-o conjunctură foarte dificilă. Alături de geopolitică, discursul gustian venea ca un sprijin necesar pentru realizarea acestui deziderat.

Preocuparea pentru întocmirea unui atlas sociologic o regăsim și la Golopenția. Ca și monografiei, hărțile i se acordă o importanță de prim rang în activitatea politică, căci atlasul sociologic ar fi trebuit să reflecte în cuprinsul său datele necesare conducerii statului „în exercitarea funcțiilor sale politico-administrative pe baze științifice”²⁸. Această idee „golopențiană” este împărtășită și de T. Herseni (întâmplător sau nu, celălalt mare susținător al geopoliticii din rândul membrilor Școlii de sociologie de la București), care, descriind caracterul militant și implicat al sociologiei gustiene, o leagă de operațiile de conducere, de organizare, de dezvoltare și de optimizare a vieții socio-politice a statului. Herseni subliniază că „pentru genul acesta de operații social-politice, mai ales pentru cele de profil guvernamental, harta sociologică, atlasul sociologic devine un instrument politico-administrativ, asemenea hărților de stat-major pentru operațiile militare”²⁹.

Constituirea atlasului sociologic a fost, după cum bine se știe, întreruptă de șirul evenimentelor politice care i-au succedat celui de-al doilea război mondial. Acest proiect, asemenea altora, nu a fost dus la îndeplinire, în ciuda intențiilor unora dintre membrii Școlii sociologice. D. Gusti și colaboratorii săi au propus după terminarea războiului un „plan de reluare a activității Institutului de Științe Sociale al României” incluzând, printre punctele ce urmau a fi atinse și „prelu-

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 130.

²⁸ Anton Golopenția, „Harta sociologică a Olteniei. Este cu putință o inventare cartografică a stărilor și problemelor Ținutului Olt?”, în *Vatra*, an IV, nr. 11, 1940, p. 63.

²⁹ Traian Herseni, *op. cit.* (1971), p. 132.

crarea și preluarea în colaborare cu Institutul Central de Statistică a datelor din formularul de recensământ al satelor, lansat și completat cu ajutorul recensământului general din 1941. Volumul va purta titlul de Atlas sociologic al satelor din România 1941³⁰. Demersul ar fi fost deocamdată unul parțial, incluzând numai satele. Nimic nu ne împiedică însă să considerăm că el ar fi fost continuat ulterior, după schema propusă de Herseni, dacă structurile politice ar fi permis acest lucru. Dimitrie Gusti însuși a prezentat, în 1947, la Consiliul Național de Cercetări Științifice al Academiei Române, un *Proiect pentru cercetări monografice în vederea sociologiei României și alcătuirea unei hărți sociologice a României*, proiect care a rămas, din păcate, și astăzi doar în intenție, în ciuda dezvoltării mijloacelor tehnice.

Sociologie și activitate practică

Mircea Vulcănescu distingea trei dimensiuni ale teoriei lui Dimitrie Gusti. Avem, pe de-o parte, *realitatea socială* (surprinsă în mod practic cu ajutorul monografiilor, dar și a altor metode), *știința* (științele sociale particulare și sociologia, ca sinteză a informațiilor obținute din realitatea socială) și *reforma socială*. Ele se condiționează reciproc, constituind un adevărat „circuit social”. Dar iată, pe larg, cum zugrăvește Vulcănescu acest circuit social complex: „Și, pentru că viața socială este, în esența ei, voință și orișice voință generează o tendință, o atitudine față de lucrul de explicat, concluziile sociologiei sunt, la rândul lor, obiect de judecată pentru o știință supraordonată a valorificării: etica și politica, prima stabilind scopurile, a doua mijloacele prin care viața socială se modifică în sensul idealurilor ei, se reformează. Reforma socială odată realizată, rezultatul ei devine din nou obiect de constatare pentru științele sociale particulare, care oferă din nou material de explicat sociologie³¹ (și, mai apoi, prin aceasta, eticii și mai ales politicii). Ca o paranteză, Golopenția păstrează acest model al lui Gusti de ordonare și chiar ierarhizare a științelor (vezi *Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe*, 1937), înlocuind însă sociologia, pe dimensiunea care privește nevoile externe ale statului, ale mediului său internațional, cu geopolitica.

Gusti însuși arată că „omul nu e făcut numai să cunoască, ci să și înfăptuiască. Cele două momente, teoria și acțiunea, desigur nu se confundă, deosebiri din-

³⁰ Propuneri pentru planul de reluare a activității Institutului de științe sociale al României. Manuscrisul a fost pus la dispoziția publicului de către H. Stahl — cf. O. Bădina, *Cercetarea sociologică concretă*, p. 161. Programul mai propunea 1. o campanie de *publicații*: reluarea trimestrială a „Sociologiei Românești” și cea semestrială a „Arhivei pentru știința și reforma socială”; 2. un program de *cercetări* menite să încheie cercetarea satelor, pentru a se continua apoi cu teme noi (această încheiere a studiului asupra satelor fiind încununată de o serie de volume — Atlasul, despre care am vorbit deja, „Starea satelor românești în epoca dintre cele două războaie” și un volum metodologic ce ar fi conturat calea de urmat pentru institut pentru stabilirea stării satelor unei anumite țări); 3. *cercetarea orașelor din România*, inclusiv studierea Bucureștiului; 4. *acțiuni de stimulare a cercetărilor de istorie socială*, cu centrare pe instituții (statul de la 1763-1945, orașele, administrația, școala, presa, meseriile, industria etc.), clasele sociale (clerul, burghezia, muncitorimea, țărâtimea) și clasele speciale (profesori, învățători, ingineri, medici, meseriași etc.); 5. o serie de *conferințe*, precum și organizarea la București a *Congresului al XIV-lea Internațional de Sociologie*. Planul era datat 2 iunie 1945. (Planul se regăsește integral în O. Bădina, *op. cit.*, pp. 160-163.)

³¹ Mircea Vulcănescu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, varianta on line www.biblior.net.

tre ele trebuie respectate, dar legătura lor este cât se poate de strânsă și de necesară³². Cunoașterea îl împinge, așadar, pe om la acțiune. Este un principiu asumat explicit și care stă la baza *sociologiei militans* gustiene. Sistemul de cercetare are trei etape clare și distincte: realizarea monografiilor, constituirea științei națiunii și, la final, implicarea și acțiunea practică. Ele nu se confundă, iar relațiile dintre ele sunt riguros precizate.

Abia în cea de-a treia etapă omul de știință renunță parțial la obiectivitatea necesară și asumată și devine pedagog sau om politic, implicat în nevoile comunităților locale și ale statului în ansamblul său. Dar chiar și atunci el trebuie să țină seama de anumite aspecte obiective, generate de însăși cercetarea sociologică: „Caracterul propriu al concepției gustiene stă în rolul preponderent acordat cunoașterii sociologice, ca îndreptar pentru acțiunea socială. Numai cunoscând cauzalitatea adevărată a realității actuale se pot căuta mijloace eficace pentru înfăptuirea *idealului social*, înlocuindu-se dibuirile risipitoare de energii, ale neștiutorilor, sau imitațiile servile ale semidoctilor, sterile în măsura în care nu coincid exact cu împrejurările în care se aplică, printr-o acțiune logică, întemeiată pe realitatea concretă și conștientă de scopurile și mijloacele ei”³³.

Nu trebuie uitat faptul că D. Gusti este inițiatorul „Serviciului social obligator la sate”, care este introdus în 1938 și care, în scurta sa viață, de numai un an, a desfășurat o activitate intensă de reformare și de îmbunătățire a vieții oamenilor. Instrumentul de lucru al Serviciului a fost *Căminul cultural*, care apărea ca „o unitate de integrare a vieții sociale și administrative locale într-o singură alcătuire și într-un spirit unitar a tuturor acțiunilor și instituțiilor menite să promoveze tendințele de dezvoltare sau transformare pe plan local”³⁴. „Materialul” uman era asigurat de monografiștii gustieni, de specialiști din alte domenii de activitate, de studenți (tinerii universitari trebuia să fie încadrați obligatoriu în munca socială de la sate) și chiar de unii membri mai entuziaști ai comunităților care beneficiau de acțiunile Serviciului social.

Din acest punct de vedere, al implicării practice, sociologia lui Gusti este perfect sincronizată cu preocupările sociologice ale aceluia moment. În Statele Unite³⁵ luase deja naștere *sociologia rurală*, care își propunea să înțeleagă comunitățile rurale în condițiile lor de existență și să formuleze just căile de acțiune. În Europa, sistemul politic al lui Kjellen a fost gândit tocmai ca prin cunoașterea completă a statului să se asigure supraviețuirea și funcționarea lui pe baze organice. Știința *geo-politică* este așadar principalul instrument al guver-

³² Dimitrie Gusti, Traian Herseni, *op. cit.* (1936), p. 321.

³³ *Ibidem.*

³⁴ Octavian Neamțu, „Serviciul Social”, în *Sociologia militans III — Școala sociologică de la București*, 1971, p. 141.

³⁵ O. Neamțu arată, într-un text intitulat „Serviciul Social”, că valoarea științifică, etică și politică a Serviciului Social fusese apreciată de însuși președintele Statelor Unite, Th. Roosevelt, care, într-o audiență în care îl primise pe D. Gusti, a făcut o paralelă între opera sociologului român și cea pe care el o desfășurase în Tennessee Valley. Considerând legea Serviciului Social drept una dintre cele mai avansate din lume, președintele american pare că ar fi enunțat principiile ce stăteau la baza acestuia astfel: „Socializarea științei, pusă în serviciul națiunii prin cunoașterea socială a realităților românești, ce formează baza pentru construcția unei lumi sociale mai bune și mai drepte; socializarea tineretului universitar, încadrat printr-un sistem social de edu-

nării, este „cadru de definire al realităților politice, este teoria despre politic și geopolitic, dar este și cadrul general pentru *practica politică și îndrumar pentru omul politic* (s.n.)³⁶. Petre Andrei îl remarcă în același sens pe *Hans Freyer*, despre care afirmă că este sociologul cel mai citit al vremii și la care, datorită faptului că sociologia trebuie să cunoască „voința reală a unor grupe reale de oameni”³⁷, devine „nu numai o știință aplicată, ci chiar în natura ei este o știință practică”. Geopolitica germană în ansamblul său își asumase rolul de a ghida activitatea oamenilor politici, de a-i ajuta pe aceștia să ia cele mai bune decizii pentru națiunea germană. „Geopolitica îl va ajuta pe omul de stat în stabilirea obiectivelor politice”³⁸, considera, la modul general, K. Haushofer. În particular, geopolitica poate ajuta la propășirea națiunii germane, a poporului „cu o cultură înaltă, situat în mijlocul unui continent suprapopulat, în recul cu importanța sa în lume (...), la menținerea și îmbunătățirea vieții unui popor, conservarea în interior a mediului său cultural și reducerea la minimum a influențelor culturale negative”³⁹, considera același Haushofer.

Din nou, trebuie să ne raportăm la *spiritul vremii*. Fie că vorbim despre științele sociale „particulare”, fie că este vorba despre sociologie, savanții vremii nu mai imaginează o știință de dragul științei. De foarte multe ori rezultatele obținute sunt puse în slujba practicii, așa cum s-a arătat în cele de mai sus. Această direcție este de înțeles dacă ne gândim că ne aflăm, din nou, într-o perioadă de transformări sociale profunde și variate. Contextul social influențează, așa cum este și firesc, activitatea științifică. Sau, după cum arăta M. Vulcănescu, nu există nicio activitate profesională care să transmită numai cunoștințe și să nu participe sau să nu încerce să împărtășească și un anumit ideal etic-social⁴⁰.

Interesant este că în rândul membrilor Școlii de la București a circulat chiar ideea întemeierii unei catedre⁴¹ de Sociologie a României, știință al cărei principal temei era acela de a arăta studenților „care sunt tehnicile sociale cele mai potrivite pentru rezolvarea optimă a problemelor pe care le vor avea de înfruntat ca slujitori ai justiției și ai administrației (...) după specificul local”⁴² (în sensul de național — n.n.). Sociologia României a fost gândită ca un veritabil

cauza socială în viața românească, creând astfel solidaritatea sufletească între muncitorul intelectual și cel manual de la sate; solidaritatea țăranului și muncitorului mator în sate și orașe prin școli de tip nou, țărănești și muncitorești, pentru formarea personalității lor; în sfârșit, ca o consecință logică și firească, autoorganizarea satelor și orașelor printr-o autosprijinire și o educație socială superioară, prin Cămine culturale” (apud O. Neamțu, *op. cit.*, pp. 167-168). Această cunoaștere și recunoaștere a operei lui Gusti la un astfel de nivel este una dintre cele mai meritorii. Mai mult, ea se constituie ca un contraargument la acuza de ideologizare legionară, fascistă sau de orice altă natură autoritaristă cu care Serviciul social a fost „gratulat”.

³⁶ Ionel Nicu Sava, *Scoala geopolitică germană*, Editura Info-Team, București, 1997, p. 96.

³⁷ Freyer apud Andrei, în Petre Andrei, *Sociologie generală*, Polirom, Iași, 1997, p. 58.

³⁸ Karl, Haushofer, „Why Geopolitik”, în *Zeitschrift für Geopolitik*, Berlin, 1942, în Atkinson și Dodds, „Geopolitical Traditions: a Century of Geopolitical Thought”, ed. Routledge, Londra, 2000, p. 79.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ M. Vulcănescu, *op. cit.*

⁴¹ Traian Herseni optează, din considerente legate de nevoile practice impuse de meseriile viitorilor absolvenți, pentru o catedră de Sociologie a României la *Facultatea de Drept și Științe Administrative*, considerând că tehnicile și cunoștințele sociologice sunt mult mai utile avocaților sau funcționarilor decât, de pildă, filosofilor sau medicilor.

⁴² Traian Herseni, *op. cit.* (1971), p. 270.

instrument pus în slujba juriștilor și a personalului superior administrativ, care urmau să dobândească o serie de competențe legate nu numai de o serie de principii, ci și de *realitățile sociale concrete* (s.a. — T. H.) în care își desfășurau activitatea⁴³. Catedra urma deci să pregătească specialiști conștienți de problemele, de caracteristicile și de nevoile unității sociale concrete și fundamentale care era pentru ei (ca români) națiunea română.

Geopolitica, între geografie și sociologie

Sociologia, înțeleasă în spirit gustian, este o știință a prezentului și a totalității. Se înțelege deci că toate celelalte științe, inclusiv geografia și istoria, ca științe parțiale, trebuie să ofere datele necesare sociologiei, singura știință care poate să analizeze sau să descrie întregul. Admițând acest fapt, geograful, istoricul, sau altfel spus specialistul nesociolog, admite totodată „încadrarea lui într-o concepție sociologică, adică admite că toate aspectele sociale formează un întreg social, o unitate globală, structurată”⁴⁴, ceea ce echivalează cu un proces de *sociologizare* a științei lui. În cadrul sistemului teoretic al Școlii de la București, ca și în practică de altfel, în realizarea monografiilor, geografia devenea o geografie umană, biologia devenea o biologie socială, demografia o sociologie a populației etc.⁴⁵. Ele deveneau *discipline de graniță*. Această *elasticitate*, ca o *condiție dar și oportunitate pentru transformarea și înnoirea diferitelor discipline* care intrau în contact cu Școala și sistemul lui Gusti, a reprezentat, credem noi, o facilitate pentru sociologii care au dorit să îmbrățișeze noua disciplină a geopoliticii. Aici putem găsi măcar una dintre explicațiile faptului că sociologii Școlii gustiene s-au aplecat spre studiul de tip geopolitic, pe care l-au îmbrățișat și l-au dezvoltat, la început în paginile revistei „Sociologie românească” și mai târziu în „Geopolitica și geoistoria...”.

Geopolitica, o *știință de graniță* întemeiată de geografi, dar care are ca obiect o unitate socială — statul — va pendula permanent între geografie și sociologie. Ea va fi considerată când știință naturală, un soi de *geografie dinamică*, când *știință socială particulară* (în termenii lui Gusti), privitoare la stat; va fi când o formă de geografie politică nouă și superioară, când o știință politică despre mediul extern al statului; când rezultatul unui determinism strict și implacabil, când rezultatul unor sinteze conștiente și voluntare etc.

Toate aceste pendulări sunt poate de înțeles, dacă ne gândim că geografia și sociologia însele sunt științe uneori complementare, tinzând deseori să se apropie și să se „încalcece” în anumite puncte. Această *zonă de contact* este explicată de Traian Herseni astfel: „Una a fost purtată de evoluția ei firească dinspre pământ spre om și operele lui obiective, desfășurate în spațiu și imprimate în peisaj, cealaltă a fost îndreptată în același mod spre mediul geografic și înrâuririle pe care acesta le exercită, până la înțelegerea adevărului că orice *fenomen social*

⁴³ *Ibidem*, p. 269.

⁴⁴ Henri H. Stahl, „Învățămintele metode și tehnice”, în *Sociologia militans III — Școala sociologică de la București*, 1971, p. 81.

⁴⁵ *Ibidem*.

concret este implicit și un fenomen geografic (s.a.)⁴⁶. Mai mult, ele se concentrează asupra „acelorași fapte: raporturile dintre societate și mediul geografic” (s.a.)⁴⁷. De fapt, însăși antropogeografia, din care s-a desprins ulterior geopolitica, a fost gândită ca o știință de graniță între geografie și sociologie. În prefața cărții *Der Staat und sein Boden*, Ratzel afirmă răspicat că atacă problemele de graniță dintre *geografia politică și sociologie*. Printre preocupările sale sociologice sunt de amintit cele legate de suprapopulare, de comerț sau de comunicare. Aceasta din urmă, de pildă, chiar dacă este legată de dimensiunea socială și nu de determinismul geografic, este de o importanță fundamentală pentru *creșterea statelor* (concept fundamental pentru înțelegerea lui Ratzel, de altfel): „Comunicarea activă este un simptom cultural și creatoare de cultură, este o mișcare spațială de oameni și de bunuri, este condiția creșterii statelor”⁴⁸.

Geografia însăși a tins, de-a lungul vremii, să se umanizeze. În sprijinul acestei afirmații vin numeroasele orientări și subspecializări pe care geografia le-a dezvoltat în contactul său cu umanul. Din acest punct de vedere, Herseni enumeră: geografia umană, geografia etnografică, geografia economică, geografia politică, geografia socială, geografia istoriei, geografia administrativă, geografia comunicațiilor, geografia comercială, geografia lingvistică, geografia artistică, *geopolitica* (s.n.), geografia militară⁴⁹.

Tendința de diversificare a geografiei este remarcată și de George Vâlsan, care o pune, de asemenea, în legătură cu transformările prin care trece omenirea începutului de secol. Știința clasică, crede Vâlsan, începe să se clatine și „încep revizuirii de principii și metode, ochii se întorc spre realitatea complexă, se recunoaște că s-a simplificat prea mult. (...) Apar științe de limită ca geofizica, geochimia (...) până și *geopolitica* și *geopsihologia*”⁵⁰. Toate aceste ramuri ale geografiei, care încep să se diversifice probabil și sub impulsul dezvoltării comunicațiilor și al creșterii interesului pentru lume în general (un soi de „duh geografic” despre care vorbea Conea), i-au făcut pe unii să vorbească nici mai mult, nici mai puțin decât despre *sociologizarea geografiei*⁵¹. Curentele sau *orientările strict sociologice* sunt cele legate de *geografia socială sau sociogeografia* și mai ales de *geografia sociologică*.

Fausto Squillace subliniază că „întrărirea gândirii sociologice s-a manifestat și în geografie și a generat o nouă direcție sau doctrină sociologică și care va fi numită geografie socială, sociogeografie (Demolins) sau *antropogeografie* (Ratzel) (s.n.)”⁵². *Iată că și antropogeografia, știința din care s-a desprins geo-*

⁴⁶ Traian Herseni, „Sociologie și geografie. Zone de interferență și problema spațiului social”, în vol. *Sociologia militans (Sociologie și Geografie)*, vol. V, Editura Științifică, 1972, p. 19.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Ratzel apud I. Bădescu, în Ilie Bădescu, „Geopolitica — teorii, concepte, specific”, în vol. *Geopolitică, integrare, globalizare*, Editura Mica Valahie, București, 1993, p. 23.

⁴⁹ Traian Herseni, „Sociologie și geografie. Zone de interferență și problema spațiului social”, în vol. *Sociologia militans (Sociologie și Geografie)*, vol. V, Editura Științifică, 1972, p. 12.

⁵⁰ George Vâlsan, „Conștiința națională și geografia”, în *Studii antropogeografice, etnografice și geopolitice*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001, pp. 36-37.

⁵¹ Brown 1931, apud Herseni, în Traian Herseni, *op. cit.* (1972), p. 13.

⁵² Squillace 1911, apud Herseni, în Traian Herseni, *op. cit.* (1972), p. 13.

politică, a fost ea însăși considerată o știință care s-a dezvoltat sub influența sociologiei. Ideea va circula și va fi, foarte probabil, bine conștientizată în epocă, deoarece un punct de vedere asemănător îl regăsim și la Petre Andrei. El arată că „în vremea din urmă, antropogeografia a luat un mare avânt și explicările ei au constituit un punct important pentru sociologie. S-a constituit chiar o nouă știință, foarte strâns legată de politică, anume geopolitica, a cărei obârșie se regăsește la Ratzel (s.n.)”⁵³. Sintetizând, Petre Andrei arată că geopolitica s-a constituit din sinteza explicațiilor antropogeografice cu perspectivele sociologice, scopul ei fiind unul *extrem de practic*: determinarea granițelor rezultate în urma războiului mondial în conformitate cu principiul naționalităților⁵⁴. Geopolitica este o știință cerută de necesitățile momentului pe care Andrei le identifică în dorința de expansiune teritorială a unor panidei (ale germanilor, rușilor, italienilor sau japonezilor)⁵⁵, în tendința de emancipare a rasei negre, care dorește să-și stăpânească propriile granițe geografice etc. „O sumedenie de probleme de ordin politic și social sunt legate de spațiu, de teren, ceea ce face ca geopolitica să aibă astăzi o importanță atât de mare în viața practică și în știință”⁵⁶. *Această știință practică — asemenea științei națiunii a lui D. Gusti —* nu numai că are ca obiect o entitate socială, statul, ci este pusă în slujba unor probleme sociale. Ea este deci o știință socială în adevăratul sens al cuvântului. Afirmția este absolut corectă, cel puțin dacă ne referim la sociogeografia și geopolitica românească.

Acest fapt este cu atât mai evident cu cât mediile intelectuale românești par să respingă în bloc principiul *determinismului geografic unilateral*. Am văzut că Gusti respinge cu tărie această perspectivă îngustă. La fel face însă și Petre Andrei, care, în ciuda faptului că a fost influențat masiv (și paradoxal) din punct de vedere teoretic de sistemul sociologic gustian, nu poate fi considerat un fan orb al conducătorului Școlii de la București: „Sociogeografia trebuie să realizeze grupările omenești în legătură cu mediul lor geografic, fără a-și propune să facă dintr-o condiție importantă a vieții sociale un factor determinant și absolut al esenței sale”⁵⁷.

Herseni respinge, de asemenea, geodeterminismul, pe care îl consideră izvorât din diletantism sau dintr-o specializare îngustă⁵⁸. El îl leagă direct de *tendința geografiei de a-și exagera punctul de vedere* (tendința pe care o regăsim și în sociologie, unde se vorbește despre sociologism), lucru care a dus la „doctrina falsă a geodeterminismului în domeniul biologiei, psihologiei, sociologiei etc.”⁵⁹. Mai mult, geodeterminismul nu este neapărat o orientare generată de exacerbarea de către geografie a propriului punct de vedere, ci poate fi inclusiv o metodă folosită în interiorul sociologiei de către sociologi și „negeografi”. Diferitele clase, caste sau alte tipuri de unități și fenomene sociale complexe sunt con-

⁵³ Petre Andrei, *op. cit.*, p. 299.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 300.

⁵⁵ Aceste state sunt, de fapt, și principalii actori-agresori ai celui de-al doilea mondial, de unde, probabil, și eticheta de știință imperialistă pe care a primit-o geopolitica.

⁵⁶ P. Andrei, *op. cit.*, p. 300.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 308.

⁵⁸ D. Gusti, T. Herseni, *op. cit.*, p. 7.

⁵⁹ Traian Herseni, *op. cit.* (1972), p. 29.

siderate a fi rodul exclusiv al influenței factorilor geografici. Determinismul geografic, arată Herseni, a fost părăsit în etapele următoare (ne referim, în continuare, la ediția din 1972 a textului său), locul său fiind luat de preocupări care nu vor mai încerca să se substituie sociologiei, ci vor încerca să o ajute cu datele și informațiile sale „în dezlegarea problemelor care îi revin și numai în limita faptelor de observație, fără nicio doctrină preconcepută”⁶⁰. Rolul de ajutor al sociologiei îi revine, în primul rând, geografiei sociologice, care ar asigura, conform lui Camille Vallaux, reprezentarea „pe hărți a faptelor de fixare și de mișcare a grupurilor umane, așa cum informațiile din ce în ce mai precise ale statisticii și ale demografiei ne permit să le cunoaștem”⁶¹.

De partea cealaltă, sociologia încearcă, la rândul său, o apropiere de geografie. În acest sens, Herseni amintește școala monografică a lui Le Play, școală prin care „sociologia s-a apropiat inevitabil de istorie, de etnografie și de geografie”⁶². Și mai mult, sociologia se apropie de geografie, consideră Herseni, prin intermediul morfologiei sociale a lui Durkheim. „Mai înainte de toate este locul să se studieze societatea în aspectul ei exterior. (...) Teritoriul acesta, dimensiunile sale, configurația lui, compoziția populației care se mișcă pe suprafața sa sunt, firește, factori însemnați ai vieții sociale. (...) Este loc deci pentru o știință socială care să-i facă anatomia și, dat fiind că această știință are ca obiect forma exterioară și materială a societății, propunem să se numească morfologie socială”⁶³. Durkheim însuși realizează faptul că morfologia sa socială *seamănă destul de bine cu antropogeografia*, drept pentru care va consemna acest lucru: „ceea ce germanii numesc antropogeografie nu este fără raporturi cu ceea ce numim noi morfologie socială”⁶⁴. Morfologia socială rămâne, totuși, foarte departe de geografie, ea reprezentând numai un tablou de grupuri de oameni în care natura e doar un fond decorativ abia schițat, spre deosebire de geografie unde, de această dată, oamenii sunt cei din ultimul plan, nefiind altceva decât un ornament final⁶⁵.

Herseni împacă, în cele din urmă, cele două științe, arătând că „sociologia împrumută de la geografie date privitoare la învelișurile terestre, care să-și dea seama integral de natura acestora, care îi apar în câmpul ei de cercetare ca factori condiționați ai vieții sociale și nu-i studiază decât ca atare; iar geografia împrumută de la sociologie date referitoare la viața socială a omului etc.”⁶⁶. Cele mai importante beneficii pe care sociologia le are de pe urma geografiei sunt cele două metode discutate: cea monografică și cea cartografică. Despre acestea, Herseni afirmă: „metoda cartografică și studiul realităților sociale concrete regionale, deci *metoda monografică* (s.a.), sunt cele mai de seamă foloase pe care le-a tras sociologia de pe urma geografiei, în afară de împrumutul în ce privește

⁶⁰ *Ibidem*, p. 15.

⁶¹ Vallaux apud Herseni, apud T. Herseni, *op. cit.* (1972), p. 15.

⁶² *Ibidem*, p. 16.

⁶³ Durkheim apud Vâlsan 2001, în George Vâlsan, *op. cit.*, p. 39.

⁶⁴ Durkheim apud Herseni, *op. cit.* (1972), p. 18.

⁶⁵ George Vâlsan, *op. cit.*, p. 40.

⁶⁶ Traian Herseni, *op. cit.* (1972), p. 29.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 29-30.

rezultatele menite să înlesnească o înțelegere completă a influențelor geografice asupra societății⁶⁷. Metoda monografică mai ales este preluată și transformată de sociologie într-un instrument de cunoaștere extrem de util, devenind principala metodă prin care trebuia să se ajungă la cunoașterea națiunii — *demers pe care l-am considerat a fi el însuși pe un tipar geopolitic*.

Geografii resping însă tendința sociologilor de a considera, pe baza argumentului conform căruia națiunea este o unitate socială, că demersul de cunoaștere a națiunii intră în domeniul de cercetare exclusivă a sociologiei. George Vâlsan sublinia că geografii, fiind ei înșiși oameni, au dat elementului omenesc o mare părtinire. Aceasta este cauza pentru care există o ramură însemnată a geografiei care se cheamă geografie umană. În ea se cuprinde geografia omenească și politică, *atât de legată de conceptul națiunii* (s.n.)⁶⁸. De dorința aceasta puternică a sociologilor și a geografilor de a-și lega numele științelor lor de ideea de națiune va avea de câștigat geopolitica, ce va fi îmbogățită cu lucrări venind dinspre ambele domenii.

Geografii sunt cei care au extins conceptul de geopolitică de la o simplă fațetă a statului la un domeniu de cercetare care privește statul în întregul său. Dar el rămâne însă, în primul rând, o unitate socială, nu o formațiune naturală de tipul celor geografice. Sau, după spusele lui Gusti, „statul cu împărțirile lui administrative arată *societatea*, a cărei expresie și sistem este”⁶⁹. Studiul unei astfel de unități sociale nu poate fi decât apanajul unei științe sociale și nu a uneia naturale. *Ea trebuie să fie deci mai apropiată de sociologie, care studiază societatea în întregul ei, și nu de geografie*, știință ce studiază „numai latura care o interesează din punctul ei de vedere științific, dar multe dintre fenomenele studiate de ea sunt de natură socială și privite în întregimea lor ne duc la ideea de societate”⁷⁰.

BIBLIOGRAFIE

- Andrei Petre, *Sociologie generală*, Editura Polirom, Iași, 1997;
 Bădescu Ilie, „Geopolitica — teorii, concepte, specific“, în *Geopolitică, integrare, globalizare*, Mica Valahie, București, 1993;
 Bădescu Ilie, „Geopolitica — teorii, concepte, specific“, în *Geopolitica integrării europene*, Editura Universității din București, 2002;
 Bădina Ovidiu, *Cercetarea sociologică concretă*, Editura Politehnică, București, 1966;
 Constantinescu-Galiceni Virgil, Ungureanu Ion, *Teorii sociologice contemporane*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985;
 Golopenția Anton, *Harta sociologică a Olteniei. Este cu puțință o inventare cartografică a stărilor și problemelor Ținutului Olt?*, în „Vatra“, an IV, nr.11, 1940;
 Gusti Dimitrie, Herseni Traian, *Elemente de sociologie cu aplicări la cunoașterea țării și a neamului nostru*, Cartea Românească, 1936;
 Gusti Dimitrie, *Problema națiunii*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă socială“, an I, 1919-1920;

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 29-30.

⁶⁸ George Vâlsan, *op. cit.*, p. 60.

⁶⁹ D. Gusti, T. Herseni, *op. cit.*, p. 16.

⁷⁰ *Ibidem*.

- Karl Haushofer, *Why Geopolitik*, în „Zeitschrift fur Geopolitik“, Berlin, 1942, în Atkinson și Dodds, *Geopolitical Traditions: a Century of Geopolitical Thought*, Routledge, Londra, 2000;
- Herseni Traian, *Un proiect de sociologie a României*, în „Sociologia militans III — Școala sociologică de la București“, 1971;
- Herseni Traian, *Atlasul sociologic*, în „Sociologia militans III — Școala sociologică de la București“, 1971;
- Herseni Traian, „Sociologie și geografie. Zone de interferență și problema spațiului social“, în *Sociologia militans* (Sociologie și Geografie), vol. V, Editura Științifică, 1972;
- Larionescu Maria, „Dimitrie Gusti, fondatorul Școlii sociologice de la București“, în *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropol, 1996;
- Neamțu Octavian, *Serviciul Social*, în „Sociologia militans III — Școala sociologică de la București“, 1971;
- Sava Ionel Nicu, *Școala geopolitică germană*, Editura Info-Team, București, 1997;
- Stahl Henri H., *Învățăminte metode și tehnice*, în „Sociologia militans III — Școala sociologică de la București“, 1971;
- Vâlsan Gorge, „Cercetările sociologice privite din punct de vedere geografic“, în *Studii antropogeografice, etnografice și geopolitice*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001;
- Vâlsan George, „Conștiința națională și geografia“, în *Studii antropogeografice, etnografice și geopolitice*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001.
- Vulcănescu Mircea, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, www.biblior.net.